

Uzupełnienie do znajomości fauny motyli większych (Macrolepidoptera) Równiny Opolskiej i Chełmu. Nowe stanowiska interesujących gatunków

TOMASZ BLAIK

Katedra Biosystematyki, Uniwersytet Opolski, ul. Oleska 22, 45-052 Opole, tomebk@uni.opole.pl

ABSTRACT. Supplement to the knowledge of the Macrolepidoptera fauna of Opolska Plain and Chełm. New localities of interesting species.

The paper presents new distributional data of 14 rare or being in expansion species of Macrolepidoptera from the Opolska Plain and Chełm (Opole Silesia, South-Western Poland). Four species are new to fauna of mesoregions. Occurrence of *Costaconvexa polygrammata* (BORKHAUSEN, 1794) in Silesia has been confirmed.

KEY WORDS: Insecta, Lepidoptera, rare species, new records, expansions, Opole Silesia, Poland.

Położone na pograniczu Śląska Dolnego i Górnego oraz Niziny i Wyżyny Śląskiej mezoregionu Równiny Opolskiej i Chełmu należą do współcześnie najlepiej zbadanych i opracowanych pod względem fauny motyli większych (Macrolepidoptera) dużych obszarów Śląska. W efekcie badań prowadzonych nieprzerwanie od 1994 roku opracowano kolejno faunę motyli dziennych zachodniej części Równiny Opolskiej (BLAIK 1999), motyli nocnych Równiny Opolskiej i Chełmu (BLAIK 2004) i ostatnio motyli dziennych Chełmu (BLAIK 2006). Wymienione publikacje stanowią główne źródło informacji na temat aktualnego występowania i rozmieszczenia motyli większych w województwie opolskim.

W niniejszej pracy podano dane uzupełniające stan poznania lokalnych faun motyli większych w stosunku do dwóch pierwszych opracowań. Są to przede wszystkim rezultaty prac terenowych prowadzonych po ich ukazaniu się, głównie najnowsze z 2006 roku. Przedstawiono nowe stanowiska 14 rzadkich, ewentualnie rozszerzających zasięg na Śląsku i w Polsce gatunków motyli. Wykazano 4 nowe gatunki, po dwa dla mezoregionu, a występowanie jednego potwierdzono współcześnie. Jeden z tych gatunków został odnaleziony na Śląsku po raz pierwszy w czasach powojennych, pierwszy raz w województwie opolskim. Występowanie czterech pozostałych potwierdzono w regionie po przeszło 40 i blisko 80 latach.

Praca uzupełnia listę współcześnie znanych motyli większych Równiny Opolskiej do 626, a Chełmu do 584 gatunków. Łącznie z obszaru obu mezoregionów wykazano od 1994 roku 672 gatunki Macrolepidoptera (traktowane z wyłączeniem rodzin: Hepialidae, Psychidae, Limacodidae, Zygaenidae, Sesiidae, Cossidae i Thyrididae). Okazy dowodowe znajdują się w zbiorze autora.

Lycanidae

Lycaena dispar (HAWORTH, 1802)

Równina Opolska:

- Kabachy [UTM: XS93], 14 VI 2000, 1 ♀; brzeg śródlęsnego odcinka rzeki Budkowiczanki;
- Chrzastowice [BB91], 2 VI 2003, 1 ♂; rów melioracyjny w kompleksie pól uprawnych i łąk kośnych;
- Miedziana (Groszowickie Łąki ad Przywory) [BB80], 3 VI 2003, 1 ♀; wilgotna łąka na skraju łąki;
- Czarna Woda [YS04], 1 VII 2004, 1 ♀; śródlęsna, wilgotna łąka.

Dawniej zagrożony wyginięciem na rozproszonych stanowiskach w Polsce (KRZYWICKI 1982). Ze Śląska podawany jako bardzo rzadki, m.in. z Prószkowa pod Opolem (WOLF 1927). Od kilkunastu lat wyraźnie poszerza zasięg i jest obecnie często spotykany w całym kraju (BUSZKO 2004b). Liczba stwierdzeń na Równinie Opolskiej wzrasta, począwszy od drugiej połowy lat 90 (BLAIK 1999). Ekspansji

L. dispar w wielu rejonach Europy sprzyja zasiedlenie nowych, szeroko rozpowszechnionych gatunków szczawiu (*Rumex* L.), co stwierdzono ostatnio także na obszarze Chełmu (BLAIK 2006). Prawnie chroniony.

Nymphalidae

Coenonympha hero (LINNAEUS, 1761)

Równina Opolska:

– Kolonowskie [CB11], 20 VI 1999, 1 ex.; śródleśna, wilgotna łąka.

Po roku 1960 wykazany z 7 województw południowej i wschodniej Polski (BUSZKO, NOWACKI 2000). Jest to trzecie stanowisko *C. hero* na Równinie Opolskiej, współcześnie jedynym znanym obszarze jego występowania w województwie opolskim i jednocześnie najdalej wysuniętej w kierunku zachodnim na Śląsku i w Polsce ostoi tego zagrożonego wyginieciem gatunku (BLAIK 1999, BUSZKO 2004a). Populacja regionalna wymaga w najbliższych latach monitorowania i ewentualnie podjęcia określonych działań w celu jej ochrony, gdyż na znanych stanowiskach obserwuje się niekorzystne zmiany sukcesyjne w środowisku bytowania motyli, a nawet bezpośrednie niszczenie siedlisk. Prawnie chroniony.

Geometridae

Theria rupicaprararia (DENIS et SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Chełm:

– Kosorowice [BB90], 9 IV 2005, 1♂, leg. T. Blaik, o zmierzchu przy świetle latarki; śródpolne zarośla tarniny (*Prunus spinosa* L.).

Występuje lokalnie, głównie w Polsce południowej (BUSZKO, NOWACKI 2000). Odkrycie trzeciego stanowiska gatunku na Chełmie, na pograniczu z Równiną Opolską może wskazywać na jego szersze rozsiadanie, również poza wyżynnym obszarem mezoregionu (BIELEWICZ 1966, BLAIK 2004).

Idaea inquinata (SCOPOLI, 1763)

Równina Opolska:

– Opole, os. ZWM [YS01], 12 VI 2003, 1 ex., leg. T. Blaik, w dzień na ścianie budynku; duże osiedle mieszkaniowe.

Dawniej rozpowszechniony, obecnie rzadko spotykany w Polsce synantrop (BUSZKO 2000). Ze Śląska Górnego, gdzie był w przeszłości szeroko rozsiadany, wykazany współcześnie tylko z Kolonowskiego na Opolszczyźnie (RAEBEL, TOLL 1962; BLAIK 2004; BUSZKO, NOWACKI 2000). Jest to drugie stwierdzenie gatunku na Równinie Opolskiej i w województwie opolskim.

Idaea fuscovenosa (GOEZE, 1781)

Chełm:

– Kamień Śląski [BB90], 13 VII 2006, 1 ex., ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia.

Znany z rozproszonych stanowisk w Polsce (BUSZKO 2000). Jest to drugie współczesne stanowisko gatunku na Chełmie (BLAIK 2004). Podawany dawniej z Ligoty Dolnej, ale obecnie nie został tam potwierdzony (BIELEWICZ 1966). Z województwa opolskiego wykazany także w ostatnich latach z pojedynczych stanowisk na Równinie Opolskiej i w Górach Opawskich (MALKIEWICZ, KOKOT 2001).

Costaconvexa polygrammata (BORKHAUSEN, 1794)

Chełm:

– Ligota Dolna [BA99], 15 V 2006, 1♂, ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia.

Rzadko łowiony. Wykazany po roku 1960 z 10 województw, jednak z południowo-zachodniej Polski znany tylko z dwóch historycznych stanowisk: Głogów i Oświęcim (BUSZKO, NOWACKI 2000; RAEBEL, TOLL 1962). Na stanowisku Ligota Dolna, potencjalnie dogodnie dla tego higrofilnego gatunku siedlisko z przytulią (*Galium* L.) występuje w najniższej, podsiąkającej części kamieniołomu. Niewykluczone jednak, że gatunek próbuje zasiedlać suchsze środowiska, jak to obserwowano lokalnie w Niemczech (EBERT 2001). Pojedyncze stwierdzenie, świeżego okazu nie przesądza o zasiedleniu nowego obszaru przez ten

unikatowy w faunie śląskiej gatunek miernikowca. Ewentualne obserwacje w przyszłości powinny pozwolić wyjaśnić tę kwestię. Nowy dla Chełmu i województwa opolskiego. Potwierdzony współcześnie dla Śląska.

Melanthia procollata (DENIS et SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Chełm:

- Ligota Dolna [BA99], 12 VI 2006, 1 ex., ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia, ciepłolubne zarośla *Pruno-Ligustretum*.
- Kamień Śląski [BB90], 18 VIII 2006, 1 ex., ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia, rozległe płaty *Clematis vitalba* L.

Do niedawna znany z nielicznych stanowisk w zachodniej, środkowej i południowej Polsce (BUSZKO 2000). W czasach historycznych bardzo rzadki na Śląsku (RAEBEL, TOLL 1962). Odkrycie kolejnych stanowisk gatunku na Chełmie wskazuje na postępujące rozszerzanie zasięgu w południowo-zachodniej Polsce w ślad za ekspansywną rośliną pokarmową – powojnikiem pnącym (*C. vitalba* L.). Podobna sytuacja obserwowana jest na Równinie Opolskiej i w województwie dolnośląskim (BLAIK 2004, MALKIEWICZ 2003).

Eupithecia tenuiata (HÜBNER, 1813)

Chełm:

- Kamień Śląski [BB90], 13 VII 2006, 3♀♀, 1♂, ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia.

Spotykany lokalnie w całej Polsce (BUSZKO 2000). Historycznie wymieniany z nielicznych stanowisk na Śląsku (RAEBEL, TOLL 1962). Jest to drugie stanowisko gatunku na Chełmie, wskazujące jednocześnie na jego możliwości adaptacyjne w stosunku do suchszych siedlisk nieleśnych, z wierzbą (*Salix* L.) rosnącą w rozproszaniu. Na Równinie Opolskiej występuje lokalnie w wilgotnych lasach i zaroślach nadrzecznych (BLAIK 2004).

Asthena anseraria (HERRICH-SCHÄFFER, 1855)

Chełm:

- Ligota Dolna [BA99], 12 VI 2006, 1 ex., ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia, ciepłolubne zarośla *Pruno-Ligustretum*.

Znany z rozproszonych stanowisk w południowo-zachodniej i wschodniej Polsce (BUSZKO 2000, BUSZKO, NOWACKI 2000). Na Śląsku wykazany dawniej z okolic Zabrze i Wrocławia (RAEBEL, TOLL 1962). Jest to drugie stanowisko gatunku na Chełmie. Na Równinie Opolskiej występuje również lokalnie w środowiskach leśnych z udziałem derenia świdwy (*Cornus sanguinea* L.) (BLAIK 2004).

Notodontidae

Drymonia velitaris (HUFNAGEL, 1766)

Równina Opolska:

- Suchy Bór [BB91], 4 VII 2005, 1♂, ad lucem, leg. T. Blaik; skraj antropogenicznego boru mieszanego z niewielkim udziałem dębu (*Quercus* L.).

Rzadko łowiony. Po roku 1960 wykazany z 9 regionów, w tym z województwa dolnośląskiego (BUSZKO, NOWACKI 2000). Ze Śląska podawany historycznie z Tarnowskich Gór, Katowic oraz stosunkowo licznych stanowisk na Śląsku Dolnym, m.in. z okolic Lubszy pod Brzegiem w dzisiejszym województwie opolskim (WOLF 1928). Nowy dla Równiny Opolskiej i potwierdzony współcześnie dla województwa opolskiego.

Noctuidae

Simyra albovenosa (GOEZE, 1781)

Równina Opolska:

- Kolonowskie [CB11], 11 VII 2006, 1♀, ad lucem, leg. T. Blaik; bór świeży.

Spotykany lokalnie w całej Polsce (BUSZKO, NOWACKI 2000). Na Śląsku dawniej rzadki, podawany z Zabrze i kilku miejscowości na Śląsku Dolnym (WOLF 1935). Jest to drugie stanowisko gatunku na

Równinie Opolskiej. Okaz złowiono w odległości kilkuset metrów od wilgotnych siedlisk łąkowych, przypuszczalnie środowiska rozrodu tego higrofilnego gatunku. Z Chełmu znany z jednego stanowiska, na granicy z województwem śląskim (BLAIK 2004).

Cryphia raptricula (DENIS et SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Chełm:

– Kamień Śląski [BB90], 13 VII 2006, 1ex., ad lucem, leg. T. Blaik; stary kamieniołom wapienia.

Rzadko łowiony. Po roku 1960 wykazany z 9 regionów zachodniej i południowej Polski, w tym z trzech województw śląskich (BUSZKO, NOWACKI 2000). Nieliczne dane przedwojenne ze Śląska pochodzą z okolic Szprotawy, Raciborza i Ligoty Dolnej w masywie Chełmu (WOLF 1935). Na tym ostatnim stanowisku wykazano go następnie w latach 60 (BIELEWICZ 1966). Potwierdzony współcześnie dla Chełmu i województwa opolskiego.

Calamia tridens (HUFNAGEL, 1766)

Równina Opolska:

– Kolonowski [CB11], 24 VII 2006, 1ex., ad lucem, leg. T. Blaik; rozległa, zarastająca wydma w borze świeżym.

Spotykany lokalnie w całej Polsce (BUSZKO, NOWACKI 2000). W przeszłości podawany ze stosunkowo licznych stanowisk na Śląsku, w tym z kilku na obszarze dzisiejszego województwa opolskiego, m.in. z bliżej nieokreślonych okolic Opola oraz Kamienia Śląskiego i Ligoty Dolnej na Chełmie (WOLF 1944, BIELEWICZ 1966). Nowy dla Równiny Opolskiej i potwierdzony współcześnie dla województwa opolskiego.

Arctiidae

Phragmatobia luctifera (DENIS et SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Chełm:

– Gogolin [BA99], 16 V 2006, 1♀, leg. B. Kala, w dzień na roślinności zielnej; stary kamieniołom wapienia.

Rzadko łowiony. Po roku 1960 wykazany z 6 regionów, w tym z województwa śląskiego (BUSZKO, NOWACKI 2000). Dawne dane ze Śląska pochodzą z okolic Lubczy pod Brzegiem, Tarnowskich Gór, Gliwic i Bytomia (WOLF 1928). Z jaj uzyskanych od samicy przeprowadzono skuteczną hodowlę gąsienic na mniszku lekarskim (*Taraxacum officinale* WEB. ex WIG.), zasilając następnie stanowisko dojrzalymi osobnikami na przełomie czerwca i lipca. Nowy dla Chełmu i potwierdzony współcześnie dla województwa opolskiego.

PIŚMIENNICTWO

- BIELEWICZ M., 1966. Motyle Kamiennej Góry w Ligocie Dolnej pow. Strzelce Opolskie. *Roczn. Muz. górnośl.* (Przyr.) 3: 5–72.
- BLAIK T., 1999. Motyle dzienne (Lepidoptera: Papilionoidea, Hesperioidea) wybranych zbiorowisk roślinnych zachodniej części Równiny Opolskiej. *Wiad. ent.* 18(3): 153–167.
- BLAIK T., 2004. Macrolepidoptera (Lasiocampoidea, Bombycoidea, Drepanoidea, Geometroidea, Noctuoidea) of Równina Opolska and Chełm. *Nature J., Opole* 37: 67–93.
- BLAIK T., 2006. Butterflies (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea) of anthropogenic habitats of Chełm. [in:] NOWAK A., HEBDA G. (eds.) Biodiversity of quarries and pits. Opole Scientific Society, Opole-Górzdzkie: 125–136.
- BUSZKO J., 2000. Atlas motyli Polski. Część III. Falice, wycinki, miernikowce. Image, Warszawa: 518 ss.
- BUSZKO J., 2004a. *Coenonympha hero* (LINNAEUS, 1761). Strzępotek hero. [w:] GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.) Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 261–262.
- BUSZKO J., 2004b. *Lycæna dispar* (HAWORTH, 1802). Czerwończyk nieparek. [w:] GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.) Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 245–246.
- BUSZKO J., NOWACKI J., 2000. The Lepidoptera of Poland. A Distributional Checklist. *Polish ent. Monogr.* 1: 1–178.
- EBERT G. (Hrsg.), 2001. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 8: Nachtfalter VI. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart: 541 pp.

- KRZYWICKI M., 1982. Ginące i zagrożone gatunki motyli (Lepidoptera) w faunie Polski. Część I. Nadrodziny: Papi-
lionoidea, Hesperioidea, Zygaenoidea. PWN, Warszawa-Kraków: 165 ss.
- MALKIEWICZ A., 2003. Ekspansje motyli („Macrolepidoptera”) na Dolnym Śląsku w okresie 1950–2003. *Przegl.
zool.* 47 (3–4): 161–176.
- MALKIEWICZ A., KOKOT A., 2001. Nowe i rzadko spotykane miernikowce (Lepidoptera: Geometridae)
w polskich Sudetach. *Przegl. przyr., Świebodzin* 12 (1–2): 61–68.
- RAEBEL P. H., TOLL S., 1962. Fauna motyli Śląska, Miernikowce (Lepidoptera, Geometridae). *Roczn. Muz. górnośl.
(Przyr.)* 1: 7–78.
- WOLF P., 1927. Die Großschmetterlinge Schlesiens. Teil 1. Schlesische Buchdruckerei K. Vater, Breslau: XIX + 60 pp.
- WOLF P., 1928. Die Großschmetterlinge Schlesiens. Teil 2. Schlesische Buchdruckerei K. Vater, Breslau: 61–161.
- WOLF P., 1935. Die Großschmetterlinge Schlesiens. Teil 3. Band I. Schlesische Buchdruckerei K. Vater, Breslau:
161–256.
- WOLF P., 1944. Die Großschmetterlinge Schlesiens. Teil 3. Band II. Schlesische Buchdruckerei K. Vater, Breslau:
257–344.